

Sjálvsavgerðarrætturin og hvussu hann kann brúkast



Í hesum døgum er sjálvsavgerðarrætt feroyingar nógv umrøddur. Grundlógarnevndin, ið nú eitur stjórnarskipanarnevndin, gav í 2004 sítt boð um, hvussu hann kann lýsast. Niðanfýri endurgeva vit partar av álitinum, ið viðvíkja tjóðskaparligu semjuni um sjálvsavgerðarrættin, og hvussu hann kann brúkast.

TINGHELLUKRONIKKIN

Kári á Rógvi
kari_law@post.olivant.fo

Formáli

Vit, fólk ið í Føroyum, samtykkja hesa stjórnarskipan okkara. Hon er grundarlag undir stýri okkara og tann fyriskipan, ið skal tryggja frælsi, trygd og trivnað okkara.

Vit bygdu hetta landið í fornari tíð og skipaðu okkum við tingi, lógum og rættindum.

Vit hava hildið ting til henda dag og skipað okkum eftir fólksins tørvi um landið alt.

Føroyar hava í sáttmála viðurkent felagsskap við onnur lond. Ongin sáttmáli kann tó slökkja sjálvræði landsins. Landsins egnu lógir og avgerðir eru bert tær, sum framdar eru á rættan hátt í landinum sjálvum eftir fólksins vilja.

Føroyar verða skipaðar eftir nútíðar tørvi á siðaarv okkara við valdsbýti, lógræði og rættindum.

§1. Føroyar

- (1) Føroyar eru land.
- (2) Føroyar hava sambært sáttmálum verið knýttar at øðrum londum og kunnu framvegis vera knýttar at øðrum sambært sáttmála.
- (3) Nýggjur sáttmáli, eins og broyting í verandi støðu, skal samtykkjast sum ásett í hesi skipan.

Viðmerkingar til § 1

Føroyar eru millum heimsins elstu lond. Norrøenir landnámsmenn hava havt við sær stjórnarligar siðir úr Norðanlondum eins og bretsku oyggjunum og skipað seg við tingi, lógrættu, vártingum og møguliga goðum (útinandi



Hóast Jóannes Eidesgaard, løgmaður, og Hogni Hoydal, andstøðuleiðari, politiskt ofta eru ósamdir, so er týðningarmikið, at teir eru samdir um politiska karmin, sum teir skulu arbeiða innanfyri, og at hann er nóg víður at arbeiða undir

og fyriskipandi høvdingum). Tíverri eru ikki mangar skrivligar keldur frá eldri tíð, men tær, ið eru, saman við keldum og siðum í øðrum sambarligum londum, eittnú Noregi, Íslandi og Man, bera vitni um eina framkomna og støðuga skipan.

Síðani hava Føroyar viðurkent norskar og danskar kongar og hava sum land verið knýtt at tí danska ríkinum seinastu öldirnar, uttan tó nakrantíð at hvørva sum land og lögðømi.

Førsta stykki tekur samanum stjórnarsøgu og stjórnarstöðu Føroya. Føroyar eru politisk eind, nevnd land, ið fólk hava bygt, skipað og áhaldandi tikið undir við. Føroyar sum stjórnarlig eind eru ikki heimilaðar ella stovnaðar í nakrari útlendskari lóg ella sambært altjóða reglum, heldur byggja Føroyar á søgu og støðuga undirtøku frá fólkinum í landinum.

Annað stykki lýsir tann veruleika, at Føroyar eru og í mangar öldir hava verið í eina sáttmálastøðu við onnur lond og ríki. Føroyar eins og hini norrønu londini í vesturi gjørdur sáttmála við norska kongin seint í trettandu öld. Sjálvur tann skrivligi sáttmálin hjá Føroyum, um slíkur var gjørdur, er ikki varðveittur, men tann hjá Íslandi er, eins og vit vita um aðrar. Í øllum førum var talan um eina føroyska viðurkenning av samveldisstøðu. Sáttmálastøða Føroya broyttist tó, tá norska og danska kongsættin runnu saman, og í langa tíð var ymiskt, hvussu kongur virdi Føroya fólk og ting, serliga eftir 1814, tá kongur lat frá sær Noreg og vildi ikki kalla lögtingið saman í mong ár eftir tað. Føroyar vóru tó altíð virdar sum egið lögðømi, land við egnum lógum og skipanum. Føroyingar vóru bidnir at svørja

kongi trygdareid, lógir vóru kunngjördar her, kongur metti tær sum “vort land Færø” og brúki føroyska veðrin sum part av vápnaprógvum sínum.

Støðu Føroya sum eitt land, ið kundi formliga ella í verki virka úteftir og gera sáttmála, sýntist serliga væl undir og beint eftir seinna heimskríggj, tá danir viðurkendu, at Føroyar kundu loysa frá Danmark, tó at danska stjórnin ikki vónaði at so fór at vera. Endin var sum øllum kunnugt tann nýggi sáttmálin, heimstýrisskipanin.

Hesin veruleiki, at Føroyar íggjøgnum tað ting, feroyingar velja, í verki hava viðurkent eina samveldisstøðu verður við stjórnarskipanini staðfestur. Samstundis verður eisini heimildin samtykt antin at halda fram, ella at broyta verandi, ella at gera sáttmála við onnur samveldi – ella taka Føroyar úr samveldisstøðu.

Triðja stykki ásetur, at feroyingar við at samtykkja hesa stórnarskipan avræða sínámillum, at týðandi broytingar í samveldisstøðu, tað verði seg taka seg úr samveldi, týðandi at umskipa verandi støðu ella at ganga inn í annað samveldi, skulu samtykkjast á serligan hátt. Hesin háttur verður lýstur seinni í stjórnarskipanini (§ 94).

§94. Samveldi

- (1) Føroyar kunnu sambært sáttmála vera í samveldi við øðrum londum og ríkjum.
- (2) Nú vil tingið broyting í verandi støðu; tá skal tingið samtykkja hetta eins og lóg við avgjördum meiriluta. Eitt ár eftir viðtøku tingsins skal fólk ið atkvøða um broyttu støðuna, og tá skal vanligur meiriluti ráða.

- (3) Ein og hvør samveldisstøða, har samveldisstovnar fáa vald, ið annars liggur hjá landsins stovnum, skal greinast væl í sáttmála. Samveldið kann ikki gera seg inn á rættindi fólksins. Fremstu stovnar landsins ansa eftir, at andin í hesi stjórnarskipan og sjálvræði Føroya ikki koma í vanda í samveldisstøðu.

Viðmerkingar

Saman við fortaluni og § 1 teingja serliga stykki eitt og tvey í hesi grein seg at spurninginum um sokallaðu tjóðskaparligu semjuna; t.e. hvussu feroyingar skulu skilja samband sitt við onnur lond og felagsskapir, serliga Danmark, og eftir hvørjum manngongdum hetta samband skal kunna broytast. Hetta er tí serliga politiskur partur av hesum arbeiði, sum onnur enn politikarar og veljarar ikki eiga at hava ov greiðar meiningar um. Í viðmerkingunum til fortaluna og § 1 stendur eisini um spurningin um støðu Føroya sum land. Tí skal ikki verða gjørt so nógv burtur úr tí spurninginum her. Heldur eru tað manngongdir í sambandi við at broyta støðu, sum eru áhugaverdar í hesum sambandi.

Tá nevnt verður ymsastaðni í hesi grein, at Føroyar sambært sáttmála kunnu vera í samveldi við øðrum londum og ríkjum, verður serliga sipað til tvinnanda viðurskipti. Hesi eru støða okkara í verandi samveldi við danska ríkið og møgulig støða, tá Føroyar fara upp í annað samveldi, annaðhvørt tað er ríkisfelagsskap ella hugsandi omantjóða (supranationalan) felagsskap, sum Evropeiska Samveldið (ES), ella seinni

ætla grundleggjandi at broyta slíkan limaskap ella taka seg úr felagsskapinum. Kortini sipar triðja stykki einans til sokallaðan omantjóða felagsskap.

Í sambandi við, at lunnar stutt eftir seinna veraldarbardaga vórðu lagdir undir evropeisku felagsskapirnar, sum í dag verða nevndir ES undir einum, var vanlig fatan, at hetta ikki kundi verða gjørt í ymisku londunum uttan serliga heimild í stjórnarskipanini, uttan at sjálvar stjórnarskipanirnar tó greitt søgdu nakað um, hví forboð skuldu vera móti partvís at leggja landið inn undir felagsskapir. Tí fingu eisini eittnú Danmark og Noreg í skipanum sínum ávikavist greinar tjúgu og nítiogtrý.

Summi hava roynt seg við ymsum ítúkiligum grundgevingum fyri slíkum greinum. Sum dømi kann nevast, at myndugleikarnir missa eftirlitið við avgerðum, ið binda borgararnar inni í landinum, at rættligar avgerðir frá omantjóða myndugleikunum ganga fram um tær hjá einstøku londunum á sama øki ella, og sum tað mest nýtta, at omantjóða felagsskapurin beinleiðis ásetur rættarstöðuna hjá borgarunum í einstøku londunum.

Onnur viðurskipti enn hesi nevndu hava tó minst líka stóran týðning. Eitt nú fingu altjóða felagsskapir fyrr í tíðini ikki uppgávur, ið vanliga liggja hjá ríkjum. Tá so felagsskapir verða stovnaðir í Evropa til eisini at taka sær av viðurskiptum, sum vanliga liggja hjá ríkjum, kemur hetta í stríð við vanliga fatan av, hvat øðru megin hoyrir undir altjóðarrætt og altjóða stovnar og hinumegin ríkin. Tí bleiv tað hildið at vera í stríð við fyrirteytirnar fyri stjórnarskipanunum í hesum londum at lata altjóða felagsskapum vald, sum annars er hjá ríkjum.

Ein onnur orsök er eisini dráttur at sjálvræði ella tjóðskaparkensla. Tað er sum, at sjálvræði hevur serligan rætt, og at myndugleikar eru ivasamir móttvegis felagsskapum, ið kunnu hóttá sjálvræði landsins, og ikki halda seg kunna lata hesum felagsskapum vald uttan serliga heimild.

Í øðrum stykki verður manngongdin ásett fyri at broyta í mun til verandi støðu. Krav er um avgjördan meiriluta – t.e. at vanligur meiriluti krevst, men at allir tingmenn skulu verða møttir – og at fólk ið við atkvøðu skal taka endaliga avgerð í minsta lagi eitt ár seinni. Í tí sambandi